

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 8, Sayı/Issue 19 (Ağustos/August 2019), s. 10-33.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut285>
ISSN: 2147-5490, Mainz-Almanya

Özgün Makale/ Original Article

|| Geliş Tarihi: 08.07.2019
|| Kabul Tarihi: 29.07.2019

Emîrî'nin Heft Vâdî Mesnevisi

Emîrî's Heft Vâdî Masnawi

İsa AKPINAR*

Öz

Asıl adı Mehmed olan Emîrî, XVI. asrın velut şairlerindedir. Dört divan ve on dört mesnevinin sahibi olan şair, Osmanlı edebiyat hayatının gözlerden uzak kalmış simalarındandır. *Heft Vâdî*, Emîrî'nin tasavvuf zemininde kaleme aldığı kısa bir mesnevisidir. 184 beyitten müteşekkil bu eserde; tasavvuf sâlikinin kat' edeceği menziller, sâlikin yedi tavrı ve kâmil insanın vasıfları anlatılmaktadır. Didaktik bir üslupla kaleme alınan mesnevi, pend-nâme türünün özelliklerini taşımaktadır. Bu makalede Emîrî'nin hayatı ve eserlerinden kısaca bahsedildikten sonra *Heft Vâdî*'nin muhteva ve şekil özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca *Heft Vâdî*'ye kaynak teşkil eden metinle ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Makalenin son bölümünde ise *Heft Vâdî*'nin transkripsiyonlu metni sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Klâsik Türk edebiyatı, Emîrî, Heft Vâdî, mesnevi.

Abstract

Emîrî whose real name is Mehmed is one of the 16th century poets who produced many works. The poet, who owns four diwan and fourteen masnawi, is one of the secrets of the Ottoman literary life. *Heft Vâdî* is a short masnawi written by Emiri on the ground of Sufism. This work consists of 184 couplets; the range of sufism, the seven behaviors of the saint, and the characteristics of the perfect man are explained. The mesnevi, written in a didactic style, has the characteristics of pend-nâme. In this article, after briefly mentioning the life and works of Emiri, the content and form features of *Heft Vâdî* are examined. In addition, evaluations were made on the text which is the source of *Heft Vâdî*. In the last part of the article, transcribed text of *Heft Vâdî* is presented.

Keywords: Classical Turkish literature, Emîrî, Heft Vâdî, masnawi.

Giriş

Klâsik Türk edebiyatının en yaygın nazım şekillerinden olan mesnevi; konu ve üslup itibarıyla oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Nazmın öğrenmeyi ve akılda kalmayı kolaylaştırıcı yönünden istifade etmek isteyenler için mesnevi, önemli

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul-Türkiye. Elmek: isaakpinar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5608-1132

bir telif vâsıtası hâlini almıştır. Klâsik edebiyat geleneğinde didaktik mahiyetteki mesneviler, hem nitelik hem de nicelik yönünden oldukça zengin bir manzara arz etmektedir. Tıptan filolojiye, belâgattan hadise, kelâmdan kimyaya kadar pek çok ilim dalında bu nazım şekliyle eserler verilmiştir. Pek çoğu talim gayesiyle kaleme alınan bu mesnevilerin bazıları -*Gülşen-i Râz*, *Tuhfe-i Şâhidî* gibi- zamanla, ders/talim kitabı hüviyeti kazanmıştır. XVI. asır şairlerinden Emîrî'nin *Heft Vâdî*'si de didaktik mesnevi geleneğinin mahsûllerindendir. Tasavvuf sâlikinin hakikate ulaşma tecrübesi ve bu yolun inceliklerinin anlatıldığı *Heft Vâdî*, kendi türünün karakteristik hususiyetlerini taşımaktadır.

1. Emîrî'nin Hayatı ve Eserleri

Döneminin velût şairlerinden olan Emîrî, Osmanlı şiir dünyasının gözlerden uzak kalmış isimlerindendir.¹ Asıl adı Mehmed olan Emîrî'nin babası, son İsfendiyarlı beyi Kızıl Ahmed'in oğlu Musâ Paşa'dır. Annesi ise Osmanlı ilim ve tasavvuf hayatının önemli simalarından Cemâleddîn Aksarayî'nin ahfâdından Sadrazam Pirî Mehmed Paşa'nın kızı Ala Hanım'dır. Anne ve baba tarafından iki büyük âilenin mensubu olan şairin doğum tarihi hakkında sarih bir kayıt yoktur. Divanında yer alan bir gazelin makta' beytinden, 1530'lar civarında dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Emîrî'nin babası Musâ Paşa, 1543 yılında Erzurum beylerbeyi iken vefat etmiştir (Akpınar, 2019: 215-217). Küçük yaşta babasını kaybeden Emîrî'nin yetişme dönemi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Mehmed Bey, 979/1571 yılında dergâh-ı âlî müteferrikası olarak arşiv kayıtlarına geçer. Emîrî'nin memuriyet hayatıyla ilgili bir sonraki kayıt ise Beyşehir sancak beyliğidir. Şairin Beyşehir'deki vazifesi, 982-5/1574-7 yılları arasında olmalıdır. Şairin bir sonraki sancak beyliği ise 985-987/1577-1579 yılları arasında Ankara'dadır. Emîrî bu şehirdeki görevinin ardından uzun bir mazûliyet dönemi yaşar. 8 Safer 997/28 Aralık 1588 tarihli ruus kaydında yer aldığı üzere Emîrî'ye Karaman defter kethüdâlığı tevcih edilir. Bu görevde ne kadar kaldığını bilmediğimiz şairin son vazifesi ise Bursa sancak beyliğidir. Emîrî'nin bu şehirdeki görev süresi ve tarihleri hakkında da kesin bir bilgi yoktur. Şairin Bursa sancak beyliği, 1590-1593 yılları arasında olmalıdır. Emîrî, 1005/1596-7 yılından sonra, kuvvetle muhtemel ata yurdu Bolu'da vefat etmiştir. Şairin Nur Ahmed, Derviş ve Fâtıma isimlerini taşıyan üç çocuğunun olduğu bilinmektedir (Akpınar, 2019: 220, 224).

Emîrî eserlerinin çoğunu, Ankara sancak beyliğinden ayrıldıktan sonraki dokuz yıllık mazûliyet devresinde vücûda getirmiştir. Şairin ekseri gazellerden oluşan dört divanı vardır. Bu divanlardan sadece üçüncüsünün nüshası günümüze ulaşmamıştır. Emîrî'nin divanındaki şiirleri, ağırlıklı olarak Farsçadır. Benzer bir durumu tercüme mesnevilerinde de göreceğimiz üzere Emîrî, Farsçayı Türkçe ile aynı seviyede kullanabilen bir şairdir.

Emîrî'nin varlığından haberdar olduğumuz 14 mesnevisi vardır. Bu mesnevilerden dokuzunun nüshası günümüze ulaşmıştır: *Heft Vâdî*, *Mergûbu'l-Kulûb*, *Mahzen-i Râz*, *Sohbet-nâme*, *Sıfatu'l-Âşıkîn*, *Ahlâk-ı Kâmilîn*, *Bostân*, *Gülşen-i Ebrâr* ve *Mir'atü'l-Ebrâr*. Emîrî'nin *Aşk-nâme*, *Muhabetnâme*, *Tarîkat-nâme*, *İrâdet-nâme* ve *Pend-*

¹ Emîrî'nin hayatı ve eserlerini geniş surette ele aldığımız makale için bkz. İsa Akpınar, "Uzlette Bir Şair: Mehmed Bey b. Musâ Paşa (Emîrî)", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, S. 26, 2019, s. 203-254.

nâme adlı mesnevilerinin nüshaları ise henüz gün yüzüne çıkmamıştır. Şairin mesnevilerinin ekseri tercüme niteliklidir.²

2. Heft Vâdî

Emîrî'nin *Heft Vâdî* mesnevisinin bilinen tek nüshası, Fatih Kütüphanesinde 3780 numarada kayıtlı yazmanın 7b-13a varakları arasındadır. Mesnevinin müzeyyen serlevhasında, “*Allahu veliyü't-tevfik*” ibaresi yer almaktadır. Daha sonra takdim mahiyetinde, “*der-beyân-ı Heft Vâdî der-nakl-i Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî kuddise sirruhû*” ifadelerine yer verilmiştir. 184 beyitten müteşekkil olan bu eser, tasavvufî zeminde kaleme alınmış bir pend-nâmedir. *Heft Vâdî*'nin 49 beyti Farsçadır. Eserin telif tarihiyle ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Bu kısa mesnevi *Heft Vâdî* ismini taşımakla birlikte, sâlikin yedi tavrının yanı sıra kâmil ve hür insanın vasıflarının anlatıldığı iki bölümü daha havâdir. Bu yönüyle mesnevi mevzû itibarıyla bir bütünlüğe sahip olmakla birlikte yekpâre bir eser görünümünde değildir.

Eserin takdîminde, *Heft Vâdî*'nin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den nakil yoluyla vücuda getirildiği belirtilir. Bu hususa birkaç kez metinde de işaret edilmiştir. Fakat Mevlânâ'nın böyle bir mesnevisi olmadığı gibi bu esere mevzû teşkil edecek şekilde, bu meseleleri ele aldığı herhangi bir metni de yoktur. Farsça şiir yazan ve kendisini bu dilde eser veren büyük şairlerin takipçisi olarak gören Emîrî'nin mesnevisini, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den nakille yazdığını ifade etmesi oldukça düşündürücüdür. İlk kez Ferîdüddîn-i Attâr tarafından literatüre kazandırılan “heft vâdî” mefhûm ve mecâzı, tasavvuf sâlikinin hakikate ulaşmak için kat' edeceği menzilleri temsil etmektedir. *Mantiku't-Tayr* mesnevisinin son bölümlerinde yer alan yedi vadi, tasavvufî edebiyat geleneğinde büyük bir akis uyandırmıştır.

Emîrî'nin *Heft Vâdî*'sinin kaynaklarını araştırırken, bu mesnevi ile XVI. asır sûfi şairlerinden Vâhidî'nin *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân Netîce-i Cân* adlı manzum ve mensur karışık eserindeki ilgili bölümler arasındaki benzerlik dikkatimizi çekti. Tasavvufî fırkalarının muhavere üslubuyla anlatıldığı bu eserde, tasavvuftaki sülûk adâbı ve menziller ile bazı bahis ve ıstılahların şerhine de yer verilmiştir. Emîrî, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân Netîce-i Cân*'ın sonlarında yer alan “heft vâdî”, “heft tavr” ve “insan-ı kâmil, kâmil-i âzâd” bölümlerini nazma çekmiş görünmektedir. Şair, “heft tavr”ı Farsça olarak nazma çevirmiştir (Vâhidî, 1993: 230-241; Akça, 2008: 179-187). Benzer bir durum, XVI. asır şairlerinden Üsküdarlı Aşkî'nin *Menâzilü's-Sâlikîn* adlı eseri için de söz konusudur. Aşkî'nin bu mesnevisinde, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân Netîce-i Cân*'daki ilgili bahislerin tamamı vardır. Üç eser arasındaki ilgi ve benzerliğin derecesini göstermek üzere iki ayrı bölümden alınmış parçalar karşılaştırmalı olarak verilmiştir:

Menâkıb-ı Hâce-i Cihân Netîce-i Cân

Bu vâdi-i taleb pür 'anâ u ta'abdur. Bu râh-ı sa'bda mâl u câh terkin urmak gerekdür. Ki âsânlig-ıla revâne olunup dergâh-ı cânâna varıla. Ve Hazret-i Eyyüb gibi -'aleyhî's-selâm- yıllar-ıla belâlara sabrlar eylemek gerekdür. Ki 'âkıbet ahvâl hayra intikâl eyleye. Ve bezm-i cefâ-yı cihânda devrân-ı belâ sâkîsi elinden şarâb yerine müdâm hûn-âb-ı ciger-ile pür câm-âşâm olmak gerekdür ki serencâm eylik-ile tamâm olunup merâm hâsıl olına. Ve sarây-ı cân, hâr u hâşâk-ı cihândan ki nefsün hevâlarıdır Anlardan pâk olmak gerekdür ki cânâna lâyıq ola, mihmâna gele. Ve

² Emîrî'nin eserleriyle ilgili mufassal bilgi için bkz. İsa Akpınar, “Uzlette Bir Şair: Mehmed Bey b. Musâ Paşa (Emîrî)”.

mirât-ı dil küdürât-ı gilden ki hevâ vü heves-i nefis gubârlarıdır, anlardan sâfi sâfi gerekdür ki anda nûr-ı vahdet vâfi ola. Nûr-ı vahdet anda lâmi' olıcak nûr-ı zât hüveydâ olur. Andan cemî'i sıfât nâ-peyda olup kâti' olur. Ol nûr gönül 'âleminde âşikâr olur. Tâlibün bir talebi sad hezâr olur. Eger yolu nâr-ı gayyâ gibi pür-tâb olursa ana kendözini pervâne-i bî-pervâ gibi pertâb eyler. Zîrâ tâlib-i yâr olana ne gam-ı hurkat-ı nâr ve ne mihnet-i rûzıgâr-ı rûzgâr maksûdı hemân cennet ü vâsl-ı nigâr olur. (Vâhidî, 1993: 230-231; Akça, 2008: 179)

Menâzilü's-Sâlikîn	Heft Vâdî
Vâdî-i evvel k'ana dirler taleb Sâlike çokdur o vâdîde ta'ab	Evvel-i vâdî olur râh-ı taleb Nefsüğe çekdür bu râh içre ta'ab
Pes gerekdür anda terk-i mâl ü câh Tâ ki ehl-i 'ışka âsân ola râh	Çalması hâfırda hıbb-ı mâl u câh Tâ ki âsân ola saña 'azm-i râh
Anda câna kişi cebr itmek gerek Mihnete yıllarla sabr itmek gerek	Anda şabr it muntazır ol mâh [u] sâl Tâ ne keşf olur nazâr kıl hasb-i hâl
Dîdeden olmak gerekdür kan revân Bula dil tâ kim hayât-ı câvidân	Niçe mihnet çekdürür devr-i zamân Mülk-i 'uqbâ tâ ki ola câvidân
Dil sarâyın gayrdan eyle tehî Bulasın tahtında tâ kim ol şehi	Levh-i dilde nekke vardur eyle pâk Vuşlat-ı yâr-ile ola sîne çâk
Çün küdürâden göröl sâfi olur Nûr-ı vahdet sîne vâfi olur	Çün küdürâden ki hâfır ola şâf Nûr-ı vahdetle olasın tâ mu'âf
Kanda kim tâbân ola envâr-ı zât Mahv olur anda hemân cümle sıfât	Çünkü tâbân ola anda nûr-ı zât Mağv olur çalmaz o dem cümle şifât
Çün gönülde ola ol nûr âşikâr Bir taleb ol yirde olur sad hezâr	Çünkü dilde ola ol nûr âşikâr Tâlibün gönlünde şevk olur hezâr
Ardı tîg olup olursa öni nâr Nâra bî-pervâ düşer pervânevâr	Âteş-i süzân ola ger aña râh Yandığına eylemez aşlâ nigâh
Yâr olur varı görmez in ü ân Bir olup yanında sûd ile ziyân	Tâlib-i yâre gerekmez in ü ân Vuşlat olur cânına maşşad hemân
'Âşik u dil-dâde vü şeydâ olur 'Âleme günden güne rüsvâ olur Dilde derdi dembedem olup mezîd Sancılar hançerlere mânend-i bîd Oldılar anlar reh-i derd içre peyk Yesserallâhu 'aleynâ ve 'aleyk (Yazar, 2012: 79)	

Menâkıb-ı Hâce-i Cihân Netice-i Cân	
<p>İy sūfî-i tâliblere v'iy tarîk-i Hakk'a râgıblara! Bilün ve âgâh olun ki bu yedi tûrı ve bu menâzil-i nûr-ı tarîkat silkinün pîrleri ve hakikat milkinüñ mîrleri tarîk-ı Hak'da mukadder eylemişlerdür. Bu nurlar-ıla sâliklerin gönülleri gözlerini münevver itmişlerdür. Ki tarîklerine gireler ve refiklerine ireler. Kat'-ı menâzil idüp maksûdlarına vâsıl olalar. Merâtib-i 'âliyye bulalar. Tûr-ı evvel: Bu tûra sadr nâmdur ve makâm-ı nûr-ı İslâmdur ki nasîb-i hâs u 'âmdur. Bu menzilden şeytân -'aleyhi mâ yestehık- güzârân olmaz ve fûrce-i halecân bulamaz. Tûr-ı sâni: Bu tûrun nâmı yakîn-i cenâbdur ki menzil-i imândur. Ki nûr-ı imân her mü'minün kalbi âsumânından çün hûrşîd-i dırahşândur. Tûr-ı sâlis: Bu tûrun nâmı şigâfdur ki menzil-i 'aşk u mahabbet-i bî-güzâfdur. Tûr-ı râbi': Bu tûra ad, fu'addur ki makâm-ı ru'yetullâhdur. Ehli bundan âgâhdur. Tur-ı hâmis: Bu turun nâmı habbetu'llâh ebeddür. Ya'ni perde-i dildür. Bu makâm-ı hâs-ı hazret-i pâdişâdur. Makâm-ı gedâ degildür. Tûr-ı sâdis: Bu tûrun nâmı süveydâdur. Ki keşf-i gaybî bu menzilde hüveydâdur. Bunda sâlike Hudâ-yı enâm ilhâm yüzinden ta'lîm-i ahkâm idüp 'ilm-i esmâdan i'lâm eyler. Tûr-ı sâbi': Bu tûrun nâmı behcetü'l-kalbdür. Ki mazhar-ı tecellîdür. [153b] Hem şifât-ı Hudâ bundan peydâ olur. Âdem dahı bunda şeref bulup vâkıf-ı sırr-ı men 'aref olup kemâle yitişüp cemâle bitişür. (Vâhidî, 1993: 238-239; Akça, 2008: 186-187)</p>	
<i>Menâzilü's-Sâlikîn</i>	<i>Heft Vâdî</i>
Gûş kıl iy âşıkân-ı sâdikân Bil nedür etvâr-ı râh-ı sâlikân	Bi'snevîd ey şâdikân ey 'âşıkân Çun şevd mî-dân ki tavr-ı sâlikân
Reh-revân-ı râh-ı Hak iy râh-bîn Anı çün eyle buyurdı bil yakîn	Reh-rev-i râh-i haķîkat der-reheş K'ist ü-râ der-reh-i Haķ hem-reheş
Yidi etvârı mukadder kıldılar Dîde-i cânı münevver kıldılar	Heft seyr âmed sülûk-i 'âşıkân Dîde-i cân şod munevver bî-gümân
Nâm-ı evvel tavr-ı sadr-ı sînedür Rûy-ı imâna çün ol âyinedür	Tavr-i şadr âmed çu evvel nâm ez-ân În suhan-râ hıfz kon der-dil nihân
Nûr-ı İslâma olupdur ol makâm Hem müşerrefdür anunla hâs u âm	Nûr-i İslâm âmed evvel İn maķâm Munteşir şod İn suhan der-hâs u 'âm
Andadur envâr-ı sırr-ı Bü'l-beşer Olmaz ol menzilde şeytâna güzër	Tâ bi-güyem bi'snev ez-men yek haber Çun koned şeytân der-în vâdî güzër
Tavr-ı sâniye olupdur kalb nâm Bilgil ol menzildür imâna makâm	Vâdî-i şâni ki kalb uftâd nâm Durr-i İmân-râ der-ân-câ şod maķâm
Nâm-ı tavr-ı sâlis iy ehl-i niyâz Menzil-i 'işk u muhabbet gizlü râz	Vâdî-i şâliş tu-râ goftem 'iyân 'Aşķ-i cânân hest ân-câ bî-kerân
Çarmîn tavrı fu'ad oldı revân Ol makâm-ı ru'yetullâhdur 'ayân	Çâr menzil şod fu'ad ü-râ bi-dân Ru'yetu'llâh dâde-end ân-râ nişân
Ger kılursan pencümîn tavra nazar Habbetü'l-kalb oldı nâmı iy püser	Hâl-i pencum-râ eger h'vâhî beyân Habbetu'l-kalb âmede nâm-eş hemân

Ol makâm olmuş durur cây-ı Hudây Bende bulmaz zerre denlü anda cây	Ân hod âmed menzil-i hâşş-i havâş Tâlibân-râ key şevved ân ihtîşâs
Tavr-ı sâdisdür süveydâ nâm ana Keşf-i gaybîdür müdâm in'âm ana	Vâdî-i sâdis suveydâ gofte-end Keşf-i ğaybî behr-i ân dur sufte-end
Bendeye Hak'dan irüp ol demde nûr 'İlm-i esmâ kalbine eyler zuhûr	'İlm-i esmâ geşte ilhâm-i Hudâ Sırr-i ma'nî key şevved z'esmâ cudâ
Behcetü'l-kalb oldı heftümîn Böyle görmüş anı çeşm-i râst-bîn	Behcetü'l-kalb-est nâm-i heftumîn Reh-numünem Hâk şevved der-reh hemîn
Mazhar-ı nûr-ı tecellîdür o câ Görinür anda sıfât-ı kibriyâ	Mazhar-i nûr-i tecellî ger şevem Ber-suy-i râh-i haķîķat mî-revem Hem tecellî bî-şafâ âyed be-dîd Nâ-şinîde hem haber bâyed şinîd
Bulur o tavra irüp Âdem şeref Keşf olur kalbine sırr-ı men aref	Âdemî-râ dâd mevlâ çun şeref Faħr-i âdem şod hadîş-i men 'aref
Ol makarda kâmil olur âdemî Anda görür on sekiz bin 'âlemi (Yazar, 2012: 82-83)	Şukri li'llâh kâmil âmed âdemî Der-du 'âlem âdemî-râ şod demî

Benzerliğe konu olan bahislerin farklı müellifler tarafından farklı tarzda kaleme alınmış pek çok örneği bulunmaktadır. Bu sebeple, Emîrî'nin *Heft Vâdî*' sine, Vâhidî'nin *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân Netîce-i Cân*'ı mı kaynaklık etmiştir yoksa her iki eserin mehz aldığı bir başka eser mi söz konusudur, burası katî olarak tayin edilememektedir. Şöyle ki her iki eserdeki "heft vâdî" bölümü, Ferîdüddîn Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ından muhtasaran tercümedir. Bu husus Aşkî'nin mesnevisi için de geçerlidir. Ferîdüddîn Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ındaki "der-taleb" bölümünden alınan dört beyit ile Aşkî ve Emîrî'nin mesnevilerindeki ilgili beyitlerin karşılaştırması şu şekildedir:

<i>Mantıku't-Tayr</i>
<i>Çün dil-i tû pâk gerded ez-sıfât / Tâften ğired zi-hazret nûr-i zât</i> (Senin gönlün sıfatlardan temizlenince, yakînden zâtın nûru rûşen olur.)
<i>Çün şevved ân nûr ber-dil âşikâr / Der-dil-i tu yek taleb gerded hezâr</i> (O nur gönülde âşikâr olunca, senin gönlündeki arzu bir iken bin olur.)
<i>Ger şevved der-râh-i û âteş pedîd / V'er şevved sad vâdî-i nâ-hoş pedîd</i> (Eğer onun yolunda ateş peydâ olursa ve eğer yüzlerce gam ve eziyet veren vâdi ortaya çıkarsa;)
<i>Hîş-râ ez şevk-i û dîvâne-vâr / Ber ser-i âteş zened pervâne-vâr</i> (Kendini onun şevkinde divâne gibi, ateşin üstüne atar pervâne gibi.) (Attar, 1384: 381)

<i>Menâzilü's-Sâlikîn</i>	<i>Heft Vâdî</i>
Kanda kim tâbân ola envâr-ı zât Mahv olur anda hemân cümle sıfât	Çünkü tâbân ola anda nûr-ı zât Maḥv olur ḳalmaz o dem cümle şıfât
Çün gönülde ola ol nûr âşikâr Bir taleb ol yirde olur sad hezâr	Çünkü dilde ola ol nûr âşikâr Ṭâlibün göñlünde şevḳ olur hezâr
Ardı tîg olup olursa öni nâr Nâra bî-pervâ düşer pervânevâr (Yazar, 2012: 79)	Âteş-i süzân ola ger aḳa râh Yanduşına eylemez aşlâ nigâh

Bu karşılaştırmadan da anlaşılacağı üzere, Vâhidî'nin dolayısıyla da Emîrî ve Aşkî'nin heft vâdî bölümlerini Ferîdüddîn Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ındaki ilgili bölümlerden hareketle vücuda getirdiği anlaşılmaktadır. Bu durumda heft vâdî için asıl kaynağın *Mantıku't-Tayr* olduğu katiyet kazanmaktadır. Fakat bu bölümlerin doğrudan Attar'dan mı yoksa bir başka eserden mi alındığını şimdilik tayin mümkün görünmemektedir. Çünkü Vâhidî'nin *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân Netîce-i Cân*'ında heft vâdî hâricinde bir çok tasavvufî mesele ele alınmaktadır.

Emîrî'nin *Heft Vâdî*'yi ısrarla Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den nakille vücuda getirdiğini ifade etmesi ne ile izah edilebilir? Muhtemeldir ki şair, Mevlânâ'ya isnat ile kaydedilen muhtasar bir nüshayı kaynak almıştır. Emîrî bu metnin kaynağını araştırmadığı için de sözlerini Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den naklettiğini söylemiştir.

2.1. Muhteva

Emîrî'nin *Heft Vâdî* mesnevisi, konu itibarıyla üç ayrı bölüm olarak değerlendirilebilir. 94 beyitten oluşan birinci bölüm, hakikat yolcusunun seyr ü sülûkunda kat' etmesi gereken merhaleleri ifade eden *heft vâdî*dir. Mesnevinin 95-138 beyitleri arasında, sâlikin (kalbin) yedi tavrı ve bu tavırların makamlarının anlatıldığı bölüm yer almaktadır. Devamında ise kâmil insanın vasıflarının açıklandığı bölüm gelmektedir. Emîrî, eserini münâcâtla nihayete erdirir.

2.1.1 Heft Vâdî

Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ında kuşların padişahu Hüdhüd'ün ağzından hikâye ve temsillerle şerhedilen *Heft Vâdî*, tasavvuf sâlikinin seyr ü sülûkunda aşması gereken merhalelerin genel ismidir. Tasavvuf yolcusunun bu vadileri aşmadan hakikate ulaşması mümkün değildir. Heft vâdî sırasıyla; *taleb, aşk, ma'rifet, istiğnâ, hayret* ve *fakr u fenâ*dan oluşmaktadır. Emîrî *Mantıku't-Tayr*'da ayrıntılı olarak ele alınan bu yedi vadiyi mesnevisinde kısaca açıklamıştır. Şair bu bölüme, sekiz beyitlik bir mukaddime ile başlar. *Heft Vâdî* sırrının Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî tarafından dile getirildiğini söyledikten sonra kısaca vadilerin isimlerini zikreder. Daha sonra müstakil başlıklar altında birer birer vadilerin vasıf ve hususiyetlerinden bahseder.

Taleb-i Maksûd (9-18): Birinci vadi olan talep, insanın mâsivâdan yüz çevirerek Hakk'a yönelmesidir. Bunun şartı da insanın gönlünden makam ve mal sevgisini çıkararak gönlünü pâk eylesesidir. Sâlik, gönlünü bütün dünyevî kaygılardan temizlemelidir. Çünkü kalp, vahdet nurunun aynasıdır ve o nur orada zuhur ettiğinde şevk ortaya çıkmaktadır.

Aşk (19-33): Talep vadisini aşan sâlikin yolu aşka düşer. Aşk ateşine müstağrak olan âşık, kendinden geçer ve çevresiyle alâkasını keser. Bu vadede âşık, yâre kavuşmanın düşüncesiyle sevinir. Sevgiliye kavuşmanın yolu ise varlığı terk etmekten geçer.

Ma'rifet (34-50): Aşk vadisini aşan sâlik, marifete ulaşır. Bu vadede yürünecek yol çoktur, kendi yolunu bulabilen ise saadete ulaşır. Bu vadede herkes, istidâdına göre nasibini alır. Yol uzun ve tehlikeli olduğu için sâlik bir rehber ihtiyacı duyar. Kâmil bir insanın izinden yürüyen kişi ise tehlikelerden azâde olarak maksadına ulaşır.

İstiğnâ (51-64): Marifet vadisini aşan sâlik istiğnaya ulaşır. İyi ve kötü, az ve çok onun nazarında bir olur. Etrafındaki dünyadan kopan sâlik, mâsivâyı gönlünden çıkarır. Cehennem korkusunu kalbinden gideren istiğna ehli, şirkten de arınır. Bu vadede sâlik, yârin esrarına vâkîf ve ağyârın hilesinden emin olur.

Tevhîd (65-72): Gönlünden dünya hevesini çıkaran sâlik, tevhîd vadisine ulaşır. Bu vadi aynı zamanda dış dünyadan soyutlanma ve kesretten kurtulma yeridir. Tevhîd vadisine ulaşan kişi kesretten vahdete ulaşır. Tevhîd, Allah'ın sayı yönüyle bir olması değildir. Allah'ın birliği, onun bütün varlıklardan münezzehe olduğu anlamına gelir. Nitekim *İhlâs* suresinde bu hususa işaret edilmiştir.

Hayret (73-84): Bu öyle bir vadedir ki onu anlamak isteyen akıl bile hayrete gark olur. Bu vadede sâlik kendine bile bigânedir. Ne hâlini bilir ne de âlemi. Hayret vadisinde sâlik, sevdiğinden bir nişan arayan âşık gibidir. Bu vâdede öyle bir makama ulaşılır ki görülen varlıkların Allah'tan gayrısı olmadığı anlaşılır.

Fenâ fî'llâh (85-94): Bu vadi, salikin varlığını ifnâ ederek maksûda ulaştığı yerdir. Sâlik bu vadiye ulaşınca, kendi varlığına gerek olmadığını anlar. Varlığından kurtulan sâlik "şuhûd" zevkine vâsıl olur. Bir katrenin ummana karışması gibi, vahdete erişir.

2.1.2 Heft Tavr

Emîrî, bu bölüme üç beyitlik Farsça mukaddime ile başlar. Şair, eğer yedi vadinin sırrına erişildiyse bu vadilerdeki seyrin mahiyetinin bilinmesi gerektiğini ifade eder. Bu nükteler salik için yol azığı hükmündedir, diyerek asıl konuya geçiş yapar. Farsça olarak kaleme alınan *der-beyân-i heft tavr* bölümü, 98-116 beyitleri arasındadır. Bu bölümde hakikat menzillerini açacak sâliklerin tavrı ve onların makamları, birer ikişer beyitle kısaca açıklanmıştır. Emîrî, "tavır"ları "vâdî" olarak zikretmiştir.

İlk tavr, "sadr"dır. Bu tavrın makamı, "nûr-ı İslâm"dır. Şeytan, bu menzilde dolaşmaktadır, denilmiştir fakat doğrusu "şeytanın bu menzilde güzer etmediği" şeklindedir. İkinci tavr "kalb"dir ve onun makamı imandır. Üçüncü tavrın ismi (şegâf) zikredilmeksizin makamının cananın aşkı olduğu söylenmiştir. Dördüncü tavr, "fuâd"dır ve onun makamı "ruyetü'lâh"tır. Sâlikin beşinci tavrı, "habbetü'l-kalb"dir ve onun makamı havassın haslarına mahsustur. Altıncı tavr, "süveydâ"dır ve bu menzilde gaybî keşif inâm edilir. Bu makamda Allah'tan, sâlike ilm-i esmâ ilhâm edilir. Sâlikin son tavrı "behcetü'l-kalb"dir. Bu menzilde Hakk'ın tecellisine mazhar ve *men aref* sırrına vâkîf olunur.

Sâlikin (kalbin) yedi tavrı kısaca açıklandıktan sonra, 117-138 beyitleri arasında *hulâsa-i sühan* başlığı altında nasihatâmiz bir üslupla hakikat yolunun sırlarından bahsedilir. Bu bölüm, Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Emîrî bu bölümde, anlattıklarının Mevlânâ'dan nakil olduğunu tekrarlar.

2.1.3. İnsân-ı Kâmil ve Kâmil-i Âzâd

Heft Tavr'ı, kâmil insan ve âzad kâmilin vasıflarının anlatıldığı iki bölüm takip eder. 139-150 beyitleri arasında yer alan *der-beyân-ı insân-ı kâmil*, tamamıyla Türkçedir. İnsan; doğru söz, iyi fiil, güzel ahlâk ve ahde sadâkat ile kâmil vasfı kazanmaktadır. Kâmil insan, eşyânın hâline vâkîf olduğu gibi, Allah'ın hikmetinden de ihtirâz üzeredir. Söz ve tavırlarıyla insanları hakka sevkeden insân-ı kâmil, varlığıyla diğer insanlar için güzellik ve iyiliğin kaynağıdır. 151-169 beyitleri arasında yer alan *der-beyân-ı kâmil-i âzâd* bölümünde mâsivâdan el çeken kâmil insandan bahsedilir. Bu bölümün son 11 beyti Farsça olup münâcât muhtevâsını hâizdir. Emîrî eserini, farklı bir vezinde kaleme aldığı 15 beyitlik Farsça münâcât ile hitâma erdirir.

2.2. Dil, Üslup ve Şekil Hususiyetleri

Tasavvufî muhtevâlı *Heft Vâdî* mesnevisi, sade bir dil ve didaktik bir üslupla kaleme alınmıştır. Mesnevinin takriben dörtte biri Farsçadır. Farsça tercihi, Emîrî'nin diğer mesnevilerinde de karşımıza çıkan bir husustur. Metinde vezin ve kâfiye zarureti dolayısıyla eksilteli ve devrik cümle yapıları görülmektedir. Eserlerini hayatının son dönemlerinde kaleme alan Emîrî'de, nazım tekniğine bağlı olarak ifade kusur ve zayıflıkları görülebilmektedir.

Heft Vâdî, hâtimede yer alan 15 beyitlik münâcât manzumesi hariç aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbı ile kaleme alınmıştır. Münâcât bölümünün vezni ise *fe'ülün fe'ülün fe'ül'*dür. Metin aruz vezninin kullanımını açısından başarılı sayılabilir. Bununla birlikte vezin hususunda, şairin bazı tasarruflarda bulunduğu görülmektedir. Meselâ, Türkçe "çok" ve "az" kelimeleri, Arapça ve Farsça kelimelerde gördüğümüz üzere bir uzun, bir kısa (- .) hece olarak değerlendirilmiştir. "Vücûd" kelimesi ise Türkçe telaffuzu esas alınarak bir açık, bir uzun hece olarak kabul edilmiştir.

Heft Vâdî mesnevisi, âhenk unsurları açısından bazı zaafarla malûldür. Bunlar arasında en dikkati çeken husus, bazı beyitlerde kâfiye bulunmayıp sadece redifle iktifâ edilmesidir.

070. Ğayrdan tenzihdür bil kim Ehad
Eyle zann itme ki işneyn ü ehad

159. 'Uzlet u terk u kanâ'at cây-i ü
Fâriğî bâşed be-her cā kār-i ü

167. Yā gurūh-i evliyā āver me-rā
Der-gurūh-i eşkiyā n'āver me-rā

Emîrî bazı kelimeleri, aynı kelimedenden türetilen birleşik isimlerle kâfiye yapmıştır.

006. Ba'd ez-ān vādî-i faqr u hem fenā
Vādiy-i rüşen fenā ender-fenā

018. Tālib-i yāre gerekmez in ü ān
Vuşlat olur cānına maşşad hemān

083. Sevdüğümünden isterem lîkin nişān
Tā olunca bu cihānda bî-nişān

Bazı beyitlerde ise Türkçe kelimeler uzun sesli Arapça ve Farsça kelimelerle kâfiye yapılmıştır:

007. Her birinüñ şerhin etmiş âşikâr
Kıl du'â rûh-ı Celâleddîn[e] var
041. Şad hezârân kimse ister kîmiyâ
Niçe yüz binde bir âdem bulmaya
053. Çok az olur katında az çok
Sırr-ı ma'nîden aña dem-sâz çok

2.3. İmlâ Hususiyetleri

Emîrî'nin *Heft Vâdî* mesnevisinin bilinen yegâne nüshası, güzel nesih hatla yazılmıştır. Yer yer hareke kullanılmakla beraber, bu hususta belli bir kaideye bağlı kalınmamıştır. Metinde harekeleme hataları da görülmektedir: Mu'âf kelimesi, me'âf; mezîd kelimesi ise müzîd şeklinde harekelenmiştir. Metnin imlâsında en belirgin hususiyet, bazı kelimelerin yazımındaki ikiliktir. Bu noktada en karakteristik örnek ise “kıl-, bil-” gibi fiillerin yazımında görülmektedir. Müstensih bu kelimeleri bazen (س) ile bazen de (س)sız imlâ etmiştir. Benzer bir durum bağlaç ve edatların yazımında da görülmektedir. Aruz vezni zarurutiyle bazı kelimeler, ihtiyaç olmadığı halde okutucu harfle yazılmıştır. 155 ve 156. beyitte geçtiği üzere eyle- fiili, eyla- şeklinde imlâ edilmiştir. Metinde az da olsa bazı harflerin yazımının ihmâl edildiği görülmektedir. 86. beyitte yer alan melâl kelimesi mâl şeklinde imlâ edilmiştir. Bu hususlar hâricinde metin, dönemin imlâ hususiyetlerini aksettirmektedir.

Sonuç

Emîrî, XVI. asrın önemli mesnevi şairlerindedir. Tasavvuf zemîninde kaleme alınan *Heft Vâdî*, şairin kısa mesnevilerindedir. Telif tarihi bilinmeyen eser, 184 beyitten müteşekkildir. Bu mesnevinin 49 beyti Farsça olarak kaleme alınmıştır. *Heft Vâdî*, tasavvufî muhtevalı bir pend-nâme hüviyetindedir. Eserde, hakikat yolunda aşılması gereken yedi vâdi ile sâlikin yedi tavrı kısaca açıklanmıştır. Ayrıca kâmil insan ve onun bir ileriki merhalesi olan hür kâmilin vasıfları üzerinde durulmuştur. *Heft Vâdî* mesnevisinde, tasavvufî pend-nâme literatüründe yaygın olarak işlenen bahisler ele alınmıştır. Bu yönüyle eser, Emîrî'nin kendi fikir ve tecrübelerinin mahsûlü olmaktan uzaktır. Şâiri tarafından Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den nakille vücuda getirildiği ifade edilmekle birlikte, mesnevinin kaynağı kuvvetle muhtemel Vâhidî'nin *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân* adlı eseridir.

Kaynaklar

- Akça, V. (2008). *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Akpınar, İ. (2019). Uzlette Bir Şair: Mehmed Bey b. Musâ Paşa (Emîrî)". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 26, 203-254.
- Ferîdüddîn Attâr. (1384). *Mantıku't-Tayr*. (haz. Muhammed Rızâ Şefî'î Kedkenî). Tahrân: İntişârât-i Suhân.
- Vâhidî. (1993). *Menâkıb-ı Hoca-i Cihân ve Netice-i Cân: Tenkidli Metin, Tahlil ve Tıpkıbasım*. (haz. Ahmet T. Karamustafa). Harvard: Harvard University.
- Yazar, S. (2012). *Üsküdarlı Aşkî'nin İki Tasavvufî Mesnevîsi: Tercüme-i Muhtârname-Menâzilü's-Sâlikîn*. İstanbul: Okur Akademi.

METİN:

[7^b] **Der-Beyân-ı Heft Vâdî der-Naql-i Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî kıddise sırruhû**

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

001. Kıldı bu ma'nîyi Mevlânâ beyân
Nice düşdi Heft Vâdî bil 'ayân
002. Bu yedi vâdîye uğrar çünki rāh
Bu uzaq yolda yine düşer nigāh
003. Düş taleb vâdîsine sen ibtidā
Ba'd ez-ân vâdî-yi 'aşka ey fetā³
004. Anda taḥşîl olunur çün ma'rifet
Ḥāşıl olur anda istiğnā şıfat
005. Vâdî-i tevḥîd olur pencumîn
Ba'd ez-ân vâdî-i ḥayretdür hemîn
006. Ba'd ez-ân vâdî-i faqr u hem fenā
Vâdî-yi rüşen fenā ender-fenā
007. Her birinüñ şerḥin etmiş āşikār
Kıl du'ā rūḥ-ı Celâleddîn[e] var
008. Çünki olduñ ırkına sen muttaşıl
Kıl vücuduñ Emîrî mużmaḥîl

Vâdî-i Evvel der-Ṭaleb-i Maḫşûd

009. Evvel-i vâdî olur rāh-ı taleb
Nefsüne çekdür bu rāh içre ta'ab
010. Kalmasun ḥāṭırda ḥubb-ı māl u cāh
Tā ki āsān ola saḡa 'azm-i rāh
011. Anda şabr it muntazır ol māh [u] sāl
Tā ne keşf olur naḡar kıl ḥasb-i ḥāl
012. Niçe miḡnet çekdürür devr-i zamān
Mülk-i 'uqbā tā ki ola cāvidān

[8^a] 013. Levḡ-i dilde nekke vardur eyle pāk
Vuşlat-ı yār-ile ola sîne çāk

³ ba'd ez-ân: Ondan sonra.

014. Çün küdüretten ki hâtır ola şâf
Nūr-ı vaḥdetle olasın tā mu‘āf
015. Çünki tābān ola anda nūr-ı zāt
Maḥv olur ḳalmaz o dem cümle şıfāt
016. Çünki dilde ola ol nūr āşıkār
Ṭālibün gönlünde şevḳ olur hezār
017. Āteş-i sūzān ola ger aḳa rāh
Yandıḡına eylemez aşlā nigāh
018. Ṭālib-i yāre gerekmez ĩn ü ān
Vuşlat olur cānına maḳşad hemān

Vādī-i Duvvum der-‘Aşk

019. Vādī-i ‘aşḳa düşersen ol zamān
Āteş-i sūzān olur bu ten hemān
020. Kim ki sūz-ı ‘aşḳa müstaḡraḳ ola
Ser-te-ser o āteş-i muṭlaḳ ola
021. Kim ki ‘āşık olsa ey cān-ı peder
Çekmeye dünyāda ol pervā-yı ser
022. Fāriḡu’l-bāl olur ekşer ‘āşıkān
Ṭutmaz anlar dilde fikr-i ĩn ü ān
023. Laḫza anlar eylemez taḳlīd-i ḡayr
Cān göziyle ḳılır anlar ḡayr[ı] seyr
024. Hıvīş ü biḡāne olur yeksān o dem
Vādī-i ‘aşḳa ḳodıysa ger ḳadem
025. Dem-be-dem vuşlatla olur şādmān
Zāhidāna va‘de-i ferdā cinān
026. ‘Āşıkāna lāyık olur vaşl-ı yār
Terk-i cān olur o demde ber-güzār
027. ‘Aşk ider ‘āşıklara ḡam-hvāregī
Varlıḡını terk ider yek-bāregī
028. ‘Aşk-la ‘aḳla bir olmaz muḳtezā
‘Aşḳı eyler ‘āşık olan muḳtedā

- [8^b] 029. 'Aşıkân-ı Hak' dadur keyfe yenâm⁴
Sen Emîrî'ye kıl 'aşkı müstedâm
030. Yâ ilâhî kıl du'âmı müstecâb
'Ârif eyle cānı bî-ders ü kitâb
031. Ey birâder var-ısa ger sende hûş
Cām-ı 'aşkı tırma bir dem eyle nûş
032. 'Aşkı bil kim kıandan oldı ibtidâ
Tâ o menzilde göresin intihâ
033. Āteş efşâned şadâ-yi nây dān
Sûz-i dil efzûn şevved dāyim ez-ân⁵

Vâdî-i Siyum der-Ma'rifet

034. Ba'd ez-ân hâşıl ola tâ ma'rifet
Hâşıl olur 'âşık için 'ârifet
035. Ol maħalde rāhlar çendān olur
Rāhını fehm eyleyen ħandān olur
036. Cān u dilde ma'rifet ola mezîd
Seyr ider vicdānına göre mürîd
037. Alur isti'dādına göre naşîb
Ola lem'ān pertev-i luţf-ı ħabîb
038. Müstefîd oldı bu fenden niçe kes
İrişür feyz aña miqdārınca bes
039. Seyrine her sâlikün ħılsañ nazār
Rāhda seyrini miqdārınca ider
040. Lâyık olmaz serçeye perr-i hümā
Aña menzil ħār u ħas aña semā
041. Şad hezārān kimse ister kîmiyā
Niçe yüz biñde bir âdem bulmaya
042. Niçe yüz biñ kimse 'azm-i rāh ider
Vâşıl olmaz maşşadına āh ider
043. Menzil almaz her kimün kim bārı var
Şöyle bil kim her yoluñ ağıyārı var

⁴ keyfe yenâm: Nasıl uyuyor ise, uyuduğu gibi.

⁵ Neyin sedâsı ateş saçar, bil; gönüldeki yanıklık ondan dolayı daima fazla olur.

044. Şad hezār âdem kılursa ‘azm-i rāh
Biñde birine düşer mi kıurb-ı şāh
- [9^a] 045. Rāha bir kāmīl gerekdür pīşvā
Tā ki ola rehinde saña reh-nümā
046. Rāhda rüşen ola illā aña
Göstere tā kim rehi tođrı saña
047. Çeşmi līkin ola anuñ dūr-bīn
‘Aynına ola mu‘ayyen mağribīn
048. Baħr-i ‘irfāna çü tālīb ğarķ ola
Ĥāk-i rāh-ı aşķ aña fark ola
049. Ey şikeste var taleb kıl bāğ-ı seyr⁶
Ĥar gibi olma cihānda zīr-i bār
050. Çünki vuşlatda degülsin şādmān
Nār-ı hicrūñ mātemin eyle hemān

Vādī-i Çehārum der-İstignā

051. Çünki sālīk rāh iletdi menzile
Düşürür ‘aşķ-ıla kūha zelzele
052. Rāhı anuñ kūy-ı istignā olur
Nīk ü bedden şöyle bī-pervā olur
053. Çok az olur katında az çok
Sırr-ı ma‘niden aña dem-sāz çok
054. Yedi deryā kaṭre görünmez aña
Cirm-i ‘ālem zerre görünmez aña
055. Heft yıldız bir şerer bī-şek olur
Māsivā naķşı gönüldeñ heķ olur
056. Aña ol vādīde yā mūr-ı zelīl
Cümle yeksān yā görine cism-i pīl
057. Ne cehennemden gelür kalbe hirās
Görmedin olmaz bu vādīler kıyās
058. Sālīk anda ehl-i istignā olur
Rāh-ı Ĥaķ’da şirkden yek-tā olur

⁶ “Bağ” kelimesi “seyr” kelimesinden sonra yazılmıştır. Kafiye ve mana itibarıyla takdīm tehīr yapılmıştır.

059. Çünki oldı ʔalib esrâr-ı yâr
Aña aġyâr idemez mekriyle kâr
060. Şad hezârân ʔıfl oldı târmâr
Tâ Kelîmullâh'a oldı i'tibâr
- [9^b] 061. Şad hezârân kimse kim eyledi râh
İrdi rûḡ Allâh'a envâr-ı ilâh
062. Niçeler bu râhda târâcdur
Faḡr-i 'âlem şâḡib-i mi'râcdur
063. Cümle 'âlem ser-te-ser olsa tebâh
Ḥâlîḡ-ı kevneyndür ol pâdişâh
064. Maḡv olur ol râhda her cev' ü gil
Ol gülistândan dükenmez berg-i gül

Vâdî-i Pencum der-Tevḡîd

065. Ger çıkarduḡsa göñülden sen heves
Ba'd ez-ân vâdî-i tevḡîd irdi bes
066. Menzilüḡ tecrîd ü tefrîde irür
Kim ki ʔalib oldı maḡşûda irür
067. Bir olur anda nazar olsa hezâr
Vaḡdet-i Ḥaḡ'dur hemân anda şumâr
068. Aşl-ı a'dâd oldı vâḡid zâhirâ
Ḳalbimüz eyle münevver Ḳâdirâ
069. Ḳaldur a'dâdı Eḡad ḡalsun hemân
Nür-ı tevḡîd ola dilde câvidân
070. Ğayrdan tenzîhdür bil kim Eḡad
Eyle zann itme ki işneyn ü eḡad
071. Ol eḡad olur ki Ḥâlîḡ'dur eḡad
Vaşf olupdur aña Allâhu'ş-şamed⁷
072. Ḳudretine şıġmaz anuḡ çün hisâb
Fehm ḡıl v'allâhu a'lem bi'ş-şavâb⁸

⁷ "Allah sameddir." (İhlas: 2)

⁸ Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Vādī-i Şeşum der-Ĥayret

073. Ba'd ez-ān vādī-i ĥayret ey püser
İrişür aña bil anı reh-güzer
074. Vādī-i ĥayretde ĥayret bī-kıyās
‘Aqla anda qalmaya resm ü esās
075. Anda ādem dāyimā giryān olur
Rüz u şeb derd-ile ol ĥayrān olur
- [10^a] 076. Şöyle ĥayrān olur anda merd-i rāh
Ne bilür deyri ne görür ĥānqāh
077. Āteş olur bir söyünmiş hem-çü āb
Cüş ider irişse aña āftāb
078. O bilür ne olduĥın endīşini
Dāyimā bīgāne anlar ĥvīşini
079. Bilmez ol oturduĥın yā ũurduĥın
Bilmez ol n’eyledüĥin yā şordüĥin
080. Ger şorarsañ sen anuñ aĥvālını
Bilmez ol aşlā nedür aqvālını
081. Der saña bilmem nedür aĥvālını
Ger şorarsañ n’eydüĥini qālını
082. ‘Āşık-ı zārem neyem ben bilmezem
Ger gözüm yaşı aqarsa silmezem
083. Sevdüĥümden isterem līkin nişān
Tā olınca bu cihānda bī-nişān
084. Mest ü ĥayrān eyledi çün ‘aşk-ı düst
Her ki rā kerdem nazār men cümle ü-st⁹

Vādī-i Heftum der-Fenā fī’llāh

085. Çün bu vādīlerden olındı güzer
Heftumīne düşmege sa’y it nazār
086. İşbu menzilde düşer qalbe m[el]āl
Bülbül-i dil ola bu vādīde lāl
087. Ola bu menzil heme faqr u fenā
Varlıq oldı işbu menzilde ĥaṭā

⁹ Her neye nazār ettiysem [gördüm ki] cümlesi odur.

088. Mağşad oldur ğayrı ğod mağşûd yok
Var vücûd-ı Hâk dahı mevcûd yok
089. Er kimesne eyledi bundan güzêr
Var vücudda işbu yolda çok ğağar
090. Çok kimesne bunda mağv etdi vücûd
Gerçi eyler řâlîbe cûd assı cûd
091. Çün bu menzilden ğalâş ola vücûd
Ħâşıl olur şalbine anuğ şuhûd
- [10^b] 092. Vâşıl olsa şağreler 'ummâna ger
Mağv olanı nice ğiss eyler nağar
093. Aşl-ı deryâda olasın şağre ger
Yine şağre olmağı artuğ n'ider
094. Aşla vâşıl olup oldu uş tamâm
Vâşıl-ı muğlağ olur şümme'l-keâm¹⁰

Der-Beyân-i Muğaddime-i Heft Tavr

095. Der-menâzil ĩn dur-i manzûm şod
Vâdî-i heftum eger ma'lûm şod¹¹
096. Seyr bâyed vâdî-i mezkûr-râ
Keşf bâyed nukte-i meşûr-râ¹²
097. Sâlikân-râ ĩn şevêd tenbîh-i râh
Reh nümâyed der-rehem ân pâdişâh¹³

Der-Beyân-i Heft Tavr

098. Bî'şnevîd ey şâdıķân ey 'âşıkân
Çun şevêd mî-dân ki tavr-ı sâlikân¹⁴
099. Reh-rev-i râh-i ğaķîķat der-reheş
K'ist û-râ der-reh-i Hâk hem-reheş¹⁵
100. Heft seyr âmed sülûk-i 'âşıkân
Dîde-i cân şod munevver bî-gümân¹⁶

¹⁰ şümme'l-keâm: Sözüñ sonrası.

¹¹ Yedinci vadi eğer malûm olduysa, menzillerde bu ipe dizilmiş inci oldu.

¹² Zikredilen vadi için seyr gerekir, gizli olan nukte için keşf gerekir.

¹³ Sâlikler için bu, yol tenbihi (azığ) olur; [yürüdüğüm] yolda o padişah yol gösterir.

¹⁴ Ey sadıklar, ey âşıklar dinleyiniz! Sâliklerin tavrı şöyle olur bilin:

¹⁵ Hakikat yolunun sâliklerine, [yürüdükleri] bu Hak yolunda yoldaş odur.

¹⁶ Âşıkların sülûku, yedi seyr üzere oldu. Şüphesiz can gözü munevver oldu.

101. Tavr-i şadr âmed çu evvel nâm ez-ân
İn suhan-râ hıfz kon der-dil nihân¹⁷
102. Nür-i İslâm âmed evvel in maqâm
Munteşir şod in suhan der-ğās u ‘ām¹⁸
103. Tā bi-güyem bi’şnev ez-men yek haber
Çun koned şeytān der-in vādī guzer¹⁹
104. Vādī-i şānī ki qalb uftād nām
Durr-i imān-rā der-ān-cā şod maqām²⁰
105. Vādī-i şālīş tu-rā goftem ‘iyān
‘Aşq-i cānān hest ān-cā bī-kerān²¹
106. Çār menzil şod fu’ād ū-rā bi-dān
Ru’yetu’llāh dāde-end ān-rā nişān²²
- [11^a] 107. Hāl-i pencum-rā eger hūvāhī beyān
Habbetu’l-qalb āmede nām-eş hemān²³
108. Ān hod âmed menzil-i hāşş-i havāş
Tālibān-rā key şevēd ān ihtisās²⁴
109. Vādī-i sādīs suveydā gofte-end
Keşf-i ğaybī behr-i ān dur sufte-end²⁵
110. ‘İlm-i esmā geşte ilhām-i Hudā
Sırr-i ma’nī key şevēd z’esmā cudā²⁶
110. Behcetü’l-qalb-est nām-i heftumīn
Reh-numūnem Hāq şevēd der-reh hemīn²⁷
112. Mazhar-i nūr-i tecellī ger şevem
Ber-suy-i rāh-i haqīkat mī-revem²⁸

¹⁷ Yedi tavrın ilkinde “sadr” denilmiştir, bu sözü kalbinde gizlice sakla.

¹⁸ Bu makam “İslâmın nûru”dur, avam ve havas arasında bu şekilde yayılmıştır.

¹⁹ Beni dinle de sana bir haber vereyim: Şeytan bu vâdide dolaşmaktadır.

²⁰ İkinci vâdinin ismi “kalp”tir. İman incisinin makamı oradadır.

²¹ Üçüncü vâdiyi sana açıkça beyan edeyim, “cânânın aşkı”dır orada sonsuz olan.

²² Dördüncü menzil “fuād”dır, onu bil. Ruyetullâh onun nişânesidir.

²³ Beşinci hâli bilmek istersen eğer onun ismi “habbetü’l-qalb” olmuştur.

²⁴ O, havâsın hâssının menzili olmuştur. [Bu menzil] tâlipler için nasıl ihtisās olsun?

²⁵ Altıncı vâdiye “süveydâ” denilmiştir, onun hissesi(kısmeti) gaybî keşif incisidir.

²⁶ [Bu menzilde] esmâ ilmi, Allah’tan ilhâm olunur. Manâların sırları esmâdan ayrı nasıl düşünülebilir?

²⁷ Yedinci [tavr]ın adı “behcetü’l-qalb (kalbin güzelliği)”dir. O yolda, benim rehberim Allah’tır.

²⁸ Eğer tecellî nûruna mazhar olursam, hakikat yoluna doğru tevaccüh ederim.

113. Hem tecellî bî-şafâ âyed be-dîd
Nâ-şinîde hem haber bâyed şinîd²⁹
114. Âdemî-râ dâd mevlâ çun şeref
Fâhr-i âdem şod hadîş-i men 'aref³⁰
115. Şukri li'llâh kâmil âmed âdemî
Der-du 'âlem âdemî-râ şod demî³¹
116. İy Emîrî âdemî şev âdemî
Key şevêd hâşıl tu-râ ân hurremî³²

Der-Hulâşa-i Suhan

117. Ey birâder bu sözi sen eyle yâd
Züll olur gûş eylemekden anı şâd
118. Gûş-ı cân-ile işit âvâzımı
Ma'nevîdür dinle aňla râzımı
119. Gûş-ı bî-hüşâna bunda hişşe yok
'Âkıl olana velîkin kışşa çok
120. Bu muqarrer böyle naql eyler Celâl
Kendü naklumdür diyü kılma hayâl
121. Sâlike keşf ola çün kim bu maqâm
Eyler ol 'irfân-ile dâyim kıyâm
122. Kâmil-i vaqt ola ol merd-i Hudâ
Vâşıl olan olmadı Hâk'dan cüdâ
- [11b] 123. Fi'l-i Hâk bil sen anuñ ef'âlini
Zîkr-i Hâk kılur kamu aqvâlini
124. Cümle ef'âli bilür Hâk'dan o merd
Hâtırına gelmeye bir fi'l-i serd
125. Âletün fi'li olur üstâd-ile
Tâlibün kârı olur irşâd-ile
126. Kudret-i Hâk'dur dü-çeşm-i her velî
Nür anda oldı böyle müncelî

²⁹ Tecellî safâsız (örtülü) olarak zuhur ettiği gibi haberi de duyulmamış haber şeklindedir.

³⁰ Allah insanoğluna şeref verdiği için, insanın övüncü *men aref* (Nefsini bilen, rabbini bilir) hadisi oldu.

³¹ Allah'a şükür insanlık kemâle erdi, her iki âlemde insanîyet için bir dem oldu.

³² Ey Emîrî âdemî ol âdemî! Senin için neşve, başka nasıl hâsıl olur?

127. Çeşm-i cāna hāşıl olur dürlü kām
Ger nazār Hakk-ıla olursa müdām
128. Mü'min için didi ol Hayru'l-beşer
Anlar için didi Nūru'llāh haber
129. Kim ki Nūru'llāh'a olmuşdur yaqīn
Dāl-i vahdet āsumāniyle zemīn
130. Vārid olmuşdur Kitāb içre kelām
Nāqilidür Hazret-i Hayru'l-enām
131. 'Abdine Mevlā virüpdür fikreti
Def' ider her ne düşerse kübreti
132. Hakk şifātıdur semī' ü hem başīr
Rāh-ı Hakk'da kulına olur naşīr
133. Kim ki şādıkdur bunu fehm eyledi
Ol muhālif rāhdan vehm eyledi
134. Çünkü böyle düşdi cümle kārımız
Bes niçün fāsīd ola efkārımız
135. Niçe bir mağrūr-ı dünyā olasın
Göz var-iken böyle a'mā olasın
136. Cehd kıl düzeğden āzād olasın
Cennet-i a'lāda dil-şād olasın
137. Sa'y idüp 'āqıl olan 'āmil ola
Fazl irişe nāqışān kāmīl ola
138. Kāmīl olan havfdan oldı berī
Cāhil ü nādān kalupdur serserī

[12^a]**Der-Beyān-ı İnsān-ı Kāmīl**

139. Kāmīl olandan haber-dār olalum
Tālib-i esrār u envār olalum
140. Böyledür insān-ı kāmīl der-cihān
Çār şeyden ol virür saña nişān
141. Kavı ü fi'li nīk olur ahlākı hem
Rāst olur cümleten mişākı hem
142. Hāl-i eşyāya olur vākıf hemīn
Hikmet-i Hakk'dan olur hā'if hemīn

143. Vâsıl-ı Hâk'dur bu hûy-ile olan
Râhat-ı cāndur bu bûy-ile olan
144. Hûy u haşletde odur merd-i Hūdā
Kālbidür āyine-i gîti-nümā
145. Haşleti mehdî vü hādîdür anuñ
Çün Süleymān hoş-nihādıdur anuñ
146. Bāliğ u dānā vü kāmildür o merd
Rāh-ı dінде eylemişdür ol neberd
147. 'Ālem-i emşāle eylerse nazār
Münkirini eyler ol zîr ü zeber
148. Kılmağa irşādı eyler ihtiyār
Tālibini oldur iden bahtiyār
149. Ol tarîk-i Hâk'dadur şābit-ka-dem
Halka rāhatdur vücudı dem-be-dem
150. Böyledür insān-ı kāmilden nişān
Da'vet-i Hâk'ı kıılır halka 'ıyān

Der-Beyān-ı Kāmil-i Āzād

151. Hāl-i kāmilden çü bildüñ sen nişān
Kāmil-i āzādeden diñle beyān
152. Kāmil-i āzāde oldı bî-gümān
Hayr u şerden fāriğ ola ol hemān
153. Çün görür rahşān vücūdında kemāl
Fāriğ ü āzādelikdür aña hāl
- [12^b] 154. Pişvālık eylemez ol ihtiyār
Düşdi āzāde aña bes kār u bār
155. Terk-i dünyā kıldı terk-i 'izz ü cāh
O tarîk-i Hâk'a eyledi nigāh
156. Zātını muṭlağ ol eyledi fenā
Güşin ahz itdi anuñ şavt-ı denā
157. Halk-ıla ol itmez aşlā ihtilāṭ
Ne ümîd eyler cihānda ne ihtiyāṭ
158. Halk-ı 'ālem aña hep yeksān olur
Ol haqîkat vâsıl-ı 'irfān olur

159. ‘Uzlet u terk u anā‘at cāy-i ū
Fāriġī bāşed be-her cā kār-i ū³³
160. Kon Emīrī bende-rā yā Rab ‘aā
Her e kerde nādim āmed ez-aā³⁴
161. Curm-i men bisyār ez-cūy-i Eres
Luf-i tū āyed me-rā feryād-res³⁵
162. Ğayr-i dergāh-et ne-dānem men penāh
Cumle mutāc āmedend mīr ū sipāh³⁶
163. Yā ilāhī urmet-i nūr-i resūl
Der-ıyāmet ez-gūneh n’āyem melūl³⁷
164. Ez-tu mī-vāhem ilāhī maġfiret
Ser nihādem secde kerde ber-deret³⁸
165. Āmedem der-bāb-i tevbe bā-niyāz
āzirem bā-emr-i tū men der-nemāz³⁹
166. Yā ilāhī ācetem mī-kon revā
Der-nedāmet mī-konem endīn nevā⁴⁰
167. Yā gurūh-i evliyā āver me-rā
Der-gurūh-i eşiyā n’āver me-rā⁴¹
168. Der-uzūr-i enbiyā ġirem surūr
Pur şevem ez-dīden-i dīdār-i nūr⁴²
169. Şad hezārān eş-şālāt u ve’s-selām
Ez-men-i bīāre bā-şad iltiyām⁴³

[13^a]**Mūnācāt**

fe‘ūlūn / fe‘ūlūn / fe‘ūlūn / fe‘ūl

170. Kerīmā zi-luf-et mekon nā-umīd
Zi-aşyet bi-lerzed dil-i men u bīd⁴⁴

³³ Onun mekânı uzlet, terk ve kanaattır. Her nerede bulunursa onun işi ferâgattır.

³⁴ Yâ Rab, Emîrî kuluna ihsan eyle. Her ne hata yaptıysa pişmân oldu.

³⁵ Benim günahım Aras Nehri’nden büyük olsa da senin lutfun benim kurtarıcım olur.

³⁶ Senin kapından başka sığınacak yer bilmiyorum. Bey ya da kul, herkes sana muhtatır.

³⁷ Yâ ilâhî! Peygamberin nûru hürmetine, kıyamet gününde günahlarımdan dolayı melûl olmayayım.

³⁸ İlâhî, senden bağışlanma diliyorum. Başımı eğip senin kapında secde ettim.

³⁹ Niyâz ile senin tevbe kapına geldim. Senin emrine uyararak namazda hâzırım.

⁴⁰ Yâ İlâhî! Hâcetimi bana revâ gör. Pişmanlık üzere [sana] bunca feryad ediyorum.

⁴¹ Beni velîlerin kâfilesine dâhil eyle. İsyânkanlar zümresinden azâde kıl.

⁴² Nebîlerin dergâhında sevin bulayım. [Hz. Muhammed’in] nūr cemâlini görmekte oşayım.

⁴³ Yüzlerce yarası için şifâ uman ben biâreden, binlerce salāt ve selām [olsun].

⁴⁴ Ey Kerîm! Lutfundan beni ümitsiz kılma. Haşyetinden gönül, bir yaprak gibi titrer.

171. Be-maḥşer ne-dānem çe āyed ḥiṭāb
Çe gūyem zi-ḥālem ne-dānem cevāb⁴⁵
172. Terāzū pur āmed zi-bār-i günāh
İlāhî n'eyāyed berātem siyāh⁴⁶
173. Be-ġaflet guzeşte me-rā şubḥ u şām
Ne-dānem çe gūne ber āyed kıyām⁴⁷
174. Der-ān ḥāl mā-rā hidāyet-resān
Heme ḥāl-i maḥfî tu-rā ḥod 'iyān⁴⁸
175. Be-zıkr-i tu dādem der-în cā nefes
Hemîn-em se'ādet zi-zıkr-i tu bes⁴⁹
176. Kesî-rā bi-bīnem zi-dervîş u şāh
Ki ḥālî ber āyed zi-gird-i günāh⁵⁰
177. Çe muşkil me-rā ger ber āyed 'itāb
Zi-şerm-i gunāhem bes āmed 'azāb⁵¹
178. Temennā giriftem be-dergāh-i tu
Resīdem be-pîrî der-în rāh-i tu⁵²
179. Be-ḥaḳḳ-i teheccud-guzārān-i dīn
Be-ḥaḳḳ-i dil-i derd-mend-i ḥazīn⁵³
180. Ki murġ-i revānem ez-în āşiyān
Be-perr-i şehādet be-bālā resān⁵⁴
181. Zi-cismem çu bîrūn reved cān-i mā
Zi-a'dā nigehdār-i imān-i mā⁵⁵
182. Emîrî şenā-rā kuşāde dehān
Zi-ḳand-i şehādet ter āyed zebān⁵⁶

⁴⁵ Maḥşer günü bana nasıl hitap edileceğini bilmiyorum. Durumum için ne söyleyeyim, cevabını bilmiyorum.

⁴⁶ Günahımın yükü terāzide ağır gelir. İlāhî, kurtuluş belgem kararmasın.

⁴⁷ Akşam ve sabahım gafletle geçti. Bu uyanışın (kıyamın) nasıl olacağını bilmiyorum.

⁴⁸ O ḥāl üzere iken bizi hidayete ulaştır. Bütün gizli durumlar senin için aşikârdır.

⁴⁹ Senin zikrinde orada nefes verdim. Senin zikretmekten duyduğum saadet bana yeter.

⁵⁰ Derviş ve şahtan kimi gördüysem, günahın gamundan perişan hâle gelmişlerdir.

⁵¹ Ne gam, eğer beni ayıplarlarsa. Günahımın utancı bana azap olarak yeter.

⁵² Senin dergâhına ümit bağladım. Senin yolunda yaşlılığa ulaştım.

⁵³ Teheccüdü idrāk edenlerin hakkı için. Hazin dertli gönüllerin hakkı için.

⁵⁴ Yuvadan uçmak üzere olan bir kuşum. Şehādet kanadıyla beni yücelere ulaştır.

⁵⁵ Ruhumuz bedenimizden çıktığı zaman, imanımızı düşmandan muhafaza buyur.

⁵⁶ Emîrî, seni sena etmek üzere ağzını açtı. Şehadet şekerinden dil tazelik bulur.

183. Be-ṭā‘at tekāsul birūn şod zi-ḥad
Umīd-i hidāyet giriftem feḳad⁵⁷
184. Me-rā curm u ‘iṣyān hezār u hezār
Tu-rā ‘afv u iḥsān ez-ān bī-şumār⁵⁸

⁵⁷ İbadette tembellik ve gaflet haddi aştı. Ancak hidayet ümidine sarıldım.

⁵⁸ Benim günah ve isyanım hesaba gelmez. Fakat senin af ve ihsanın [benim günahımdan] kat kat fazladır.

